

Restauración do Muiño de Fausto-Coiro-Cangas do Morrazo

A. C. Cacarexo

A nosa admiración e aplauso para a fermosa experiencia de Meiro coa recuperación do Millo Corvo.

ANTECEDENTES

Indudablemente os muiños están moi vinculados ó desenvolvemento da agricultura e, sobre de todo, ó cultivo de cereais. A parroquia de Coir, onde vivimos, de economía mixta – pesca e agricultura –, baseada no sector primario, conta na actualidade con arredor de 6.000 habitantes dos 24.400 da totalidade do termo municipal.

Se nos fixamos na documentación dos Muiños de Coiro, estudiada entre outros, polo investigador Lauro X. Pedreira Ares, existen documentos que arrincan polo ano 1.586, é dicir, desde a época de Felipe II. Neste tempo, a existencia de muiños na nosa parroquia viña dada porque as circunstancias xeográficas o facilitaba. Había e hai dúas pequenas cuncas hidrográficas moi ben aproveitadas. Os ríos Bouzós (co seu afluente Das Presas) e Saiñas, constituían unha base axeitada para que se desenvolvesen os muiños.

Na nosa comarca do Morrazo contamos cun documento de Domaio, actualmente concello de Moaña, que polo ano 1.614 xa se cultivaba o mesmo. Un século máis tarde, no coñecido Catastro de Marqués de Ensenada, datado en 1.752, contabilizábanse 32 muiños.

O muiño é unha construción de grande importancia na cultura galega, de amplos valores en relación coa arquitectura popular, no terreo económico, así como nos planos folclórico e social. A documentación indicada amósanos unha serie de feitos que teñen como protagonistas: pleitos, arrendamentos, arranxos, aforamentos, vendas,...., o que ven indicar unha grande actividade económica e social. Arredor dos muiños tamén se van a desenvolver xuntanzas, folclore e todo tipo de manifestacións de lírica popular.

Os muiños do río Bouzós, o máis longo, caudaloso e representativo da parroquia, eran todos sinxelos, de reducio horizontal e dunha ou dúas rodas “negreiras”, agás un no lugar de Reboredo que ten tres rodas, que moían todos os meses do ano.

Os máis de corenta muiños cos que contaba a parroquia hai corenta anos comezaron a desaparecer. Varias causas influiron neste decaemento actual. Como ben comenta a tamén investigadora local, Maribel Barreiro, o cambio na alimentación do pan de millo a prol do pan de trigo; a diminución da cabana gandeira, consumidora tamén en parte destas fariñas (de 200 cabezas censadas hai 30 anos a menos de 10 na actualidade); o cambio de sistema de vida, abandono do campo a prol da industria e servizos, e, por último, a introducción de muiños eléctricos, contribuíron decisivamente á situación de hoxendía.

PROXECTO DE RESTAURACIÓN DO MUIÑO DE FAUSTO

O fin primordialmente didáctico é o eixo fundamental desta iniciativa. Pretendíamos que o proxecto de restauración dun exemplo da arquitectura popular máis representativa da parroquia fose para toda a comunidade vecinal e escolar un fermoso espello de defensa e recuperación do patrimonio histórico-cultural do entorno, de dignificación dos valores do seu medio. E así, arredor dun centro educativo, a principios do ano 1989, implicados profesores, pais e colectivos parroquiais, foi madurando a idea que tamén conlevaba uns claros obxectivos dirixidos ós máis pequenos.

Profesorado, Pais, Xunta de Montes Veciñais, sensibilizados por este pensamento, estudaron conxuntamente as posibilidades de restaurar un muiño. As condicións de proximidade e accesibilidade ó centro escolar, o estado da construción, a boa disposición dos abondosos e xenerosos propietarios e propietarias, foron factores que se tiveron en conta á hora de tomar unha decisión.

O muiño a restaurar está localizado entre os barrios de A Rosada e de A Devesa. A configuración do mesmo é relevante co entorno e a paisaxe, e comunica a través dun camiño coa Fonte das Ameneiras. O seu nome popular é "de Fausto", construído aproximadamente cara 1.890, denominación que recibe do seu homónimo, propietario usufrutuário no seu tempo. Tamén se coñece polo Muiño de A Rosada.

Toda aquela ilusión quedaba plasmada no xa indicado carácter didáctico deste Proxecto de Restauración. Varios e importantes aspectos contemplábanse no mesmo. Primeiramente o inicio dun Catálogo Histórico-Artístico de ámbito parroquial. En segundo lugar, a creación dun Museo do Muiño, nunha primeira sala, onde se recollerían utensilios e instrumentos relacionados con esta forma tradicional (prendas, medidas,...), o arquivo, inventario e catalogación destas construcións, un panel didáctico do seu funcionamento, arquivo fotográfico, literatura oral e musical,.. As visitas programadas coas súas correspondentes actividades, así como a aprendizaxe do seu funcionamento a cargo dos veciños muiñeiros que se prestaban a ser monitores, e, por último, o amor á natureza. Os valores ecolóxicos, medioambientais, deberían estar presentes na conservación e acondicionamento do entorno, lavadoiro, e o propio curso do río.

A partir deste momento realizase un Informe Técnico. O requerido documento, medición e presuposto do proxecto, así como o futuro seguimento da obra, conta co asesoramento e a supervisión dun arquitecto titulado e veciño colaborador da parroquia. En base ás súas características, medidas e detalles anteriores, así como en consoancia coas construcións inda existentes, preséntase un Proxecto de Obra, no que se ten especial mimo e cuidado á hora de levar a cabo as referidas obras de restauración.

Grosos muros de mampostería, piso pavimento de pedra, postas a sentimento sobre morteiro pobre e de xeito tradicional, cuberta de tella cerámica curva do país sobre estrutura de madeira, disposta á maneira tradicional e a dúas augas para a formación das conseguíntes pendentes, van a conformar a estrutura do mesmo. Unha porta orientada ó leste e unha abertura ó oeste son as luces directas do interior da construción. O seu espazo inte-

rior recollerá o que de antigo figuraba no mesmo. Compoñeráse de dúas áreas separadas por unha mampara de táboas. A zoa de entrada con camastro, porta e fiestra en madeira de carballo co seu tratamento, e os conseguíntes aparellos. A máis interior, con todo o relativo ós elementos mecánicos necesarios para o seu funcionamento. Como se expresaba no mesmo, as obras na súa totalidade habían de respectar o espírito da construción orixinal e recuperaríanse os mesmos mecanismos na medida das posibilidades. Repararíanse as Canle e Cubo exteriores que se atopan deteriorados como o lavadoiro do seu entorno.

Neste sentido, as obras de acondicionamento e demoición, cantería, carpintería de taller e armar, cuberta, elementos mecánicos do muiño, ascenden no seu presuposto de execución material a 652.000 ptas.

Co fin de financiar as obras xestionase a concesión de axuda económica á Xunta de Galiza – Dirección Xeral de Patrimonio Histórico-Artístico – que aporta a cantidade de 200.000 ptas no mes de outubro do mesmo ano 1989. Un mes máis tarde, paralelamente á xestión anterior, colectivos veciñais como a Xunta de Montes en Man Común da parroquia e a Asociación de Pais do centro, contribúen a facer realidade esta ilusión, sufragando a diferenza ata o custe total. A actitude positiva de ámbalas entidades en relación coa promoción da actividade escolar e cultural, daban o necesario pulo para potenciar o carácter de construción pública ó servizo de toda a comunidade.

No ámbito da natureza tamén debemos mellorar o entorno. En poucos metros de superficie atopámonos con variedades arbóreas autóctonas, freixos, carballos, salgueiros, ameneiras, vimes, loureiros, maceiras, pereiras, etc, que dan vida a grande cantidade de paxaros e demais fauna que vive neste hábitat. A salientar por tanto o valor paisaxístico desta área.

PROPIEDAD, MANTEMENTO E DESFRUTE. CONSTITUCIÓN DO CONSELLO PADROADO "MUIÑO DE FAUSTO"

Inicialmente temos que indicar o grande número de comuneiros propietarios deste muiño. Estudiase a relación de antigos propietarios e propietarias,

coa distribución e número de horas de desfrute do mesmo, resultantes do expresado nos documentos de herdanza recibida. Ata catorce persoas, veciñas e vecinos da parroquia, contabilízanse vinculados á propiedade. A tal fin realizáronse varias reunións entre propietarios e representantes co obxectivo de acadar un Acordo entre todas as partes, cláusula que se aproba no mes de xuño dese mesmo ano, antes do inicio das obras.

Os puntos reflexados no mesmo concretan aspectos relacionados coa continuidade da propiedade, o proxecto de restauración, as condicións e detalles constructivos e mecánicos con materiais dacordo co valor patrimonial e histórico, e a xestión do seu uso a cargo fundamentalmente do centro educativo. Asinado por todas as partes, constituiu o documento base para a súa realización.

Nese mesmo momento decatámonos de que para que o futuro desta recuperación tivese o maior sentido, deberíamos implicar a todos neste proxecto. Entón xurdiu a idea de creación e constitución dun ente que integrase a todos. Así, o 2 de agosto de 1990 constitúese o Consello Padroado "Muiño de Fausto", tamén coñecido pola Comisión Muiño de Fausto.

Constando os seus estatutos de vinteoito artigos, o primeiro deles indica claramente a súa filosofía e finalidade. "O Consello Padroado Muiño de Fausto é unha institución de interés galego, con carácter divulgativo, cultural e didáctico, na recuperación histórica tradicional da nosa parroquia". Institución, fin, órgano de xestión, patrimonio e réxime económico, desfrute, chave, modificación, integración e extinción, conforman todo o articulado.

Outro aspecto fundamental no mesmo é a propia composición do órgano. Estará formado por dous representantes dos titulares herdeiros, dúas persoas representando ó claustro de profesorado do centro educativo de Castrillón, dous componentes da Asociación de Pais de Alumnos, un miñeiro e un directivo da Xunta de Montes da parroquia de Coiro. Definidas as responsabilidades dentro deste colectivo, márcase a periodicidade das reunións e a planificación plurianual de obxectivos.

Ó longo destes doce anos de funcionamento desta Comisión, téñense modificado aspectos do mesmo así como incorporado novas persoas ó proxecto. Todo o anterior como a historia destes máis de dous lustros transcurridos ten tirado arredor deste núcleo ou grupo de traballo. En crónica das xestións realizadas indiquemos unhas cantas: as realizadas para liquidar o final da obra, ir ampliando e adquirindo novos terreos na área de influencia máis próxima, a organización de xornadas culturais e festexos, elaboración de fichas de actividades e paneis didácticos, recollida de literatura oral, promoción divulgativa de invitación a visitas a particulares, colectivos e centros educativos, proxectos da Rota dos Muiños, edición da revista informativa, obras de mellora e acondicionamento do interior do muiño e o seu entorno, filmación e proxección de videos didácticos, exposicións fotográficas, etc.

FESTA DO MUIÑO. XORNADAS CULTURAIS

Coa finalidade de salientar a construción restaurada, propónse a celebración dunhas Xornadas festivo-culturais arredor do primeiro domingo do mes de maio de 1990, data na que se considera que as obras máis importantes do proxecto levado a cabo estén rematadas. Así é. Coa ilusión primeiriza de todas as persoas implicadas no mesmo, os días 1,2,3 e 4 de maio dese ano celébranse as I Xornadas Culturais Muiño de Fausto.

Unha festa singular, como ten calificado o investigador local Xerardo Dasairas, "singular esta celebración por ser das poucas que, prescindindo da advocación relixiosa, ten a unha figura laica como eixo conmemorativo. Incluso o gastronómico, tan de moda hoxendía, aparece tan só como elemento complementario nesta exaltación dunha máis senlleiras construcións.."

Os días de festa son todo un auténtico suceso de resposta de xente da parroquia e do concello, de asociacións e grupos interesados na recuperación do patrimonio, do agradecemento das e dos máis maiores, e da participación de todos. Catro xornadas nas que se van a ir sucedendo diferentes charlas sobre os muiños, historia dos mesmos, o millo e os cereais, actuacións musicais populares, baile

XIII FESTA DO MUIÑO COIRO = 2002

SABADO 27 ABRIL

C.E.I.P. Castrillón Coiro

20 h.- Proxección do Video "Proceso completo do pan"

Muiño de Fausto 22 h.- **SERÁN E MUIÑADA**

SABADO 4 MAIO

C.E.I.P. Castrillón Coiro

11 h.- **FESTA INFANTIL**

Atraccións, Xogos, flocos de millo, caravanas
Organiza: Banda de Gaitas Tromentelo

Muiño de Fausto

19 h.- **XIII FESTIVAL FOLCLORICO
LUMIEIRA, PAIS DE S. ROQUE e XUBANZA (Tui)**

22.30 h.- **NOITE FOLK**

ABALADOIRO Grupo Tradicional, Pandeiretel
VEÑA QUE VAI, Grupo Folk **CHIMPA NA PALLA**

DOMINGO 5 MAIO

Muiño de Fausto

Banda de Gaitas **MAZAROCA** - Hio

13 h.- **PREGON** a cargo de VICTORIA MARTIN e FIADEIRO.
Pta. A.S.C.D.X. Meiro - "Millo Corvo"

Humor con **TINO**

18 h - Banda de Gaitas **TROMENTELO**

Humor continuo con **TINO**

Música Tradicional **O FIADEIRO**

ORGANIZA: Asociación Cultural Cacarexo

COLABORAN:
Xunta de Montes de Coiro, Comunidade Educativa do Colexio Castrillón, Conc. Xerxa de Turismo e Xuventude e Concellería da Cultura do Millo, Concello de Cabras, Diputación Provincial de Pontevedra

tradicional, festa infantil, exposición de fotografías cedidas pola Asociación Amigos dos Muiños, e outro tipo de actos, que van a ter o seu punto máis importante na inauguración oficial do mesmo o domingo día catro ás trece horas. Pan de millo, viño do país, empanada de millo de diferentes produtos do mar, van a acompañarnos toda aquela xornada de festa.

Coa colaboración desinteresada de entidades, colectivos e particulares, con moita ilusión comeza a a súa andaina unha festa que leva xa trece anos de vida. Periodo de tempo na que sempre se tivo moi claro quen é o seu auténtico protagonista, o muiño, a propia construción e o seu entorno.

Ó longo deste tempo, o primeiro fin de semana do mes de maio, sábado e domingo de todos estes anos, de 1990 ata hoxe, de xeito ininterrompido, é xa un referente no calendario festivo de toda a comarca e área de influencia. Ábrense as xornadas cunha grande Festa Infantil, organizada polo alumnado e ex - alumnado do centro educativo. Xogos variados relacionados co mundo do millo, atrac-

cións e xogos cooperativos con fariña, espigas, conforman o núcleo da festa que é acompañada de caramelos, produtos de millo. A xornada do sábado continúa pola tarde con Festival Folclórico onde teñen participado agrupacións da comarca, de toda Galicia e do norte de Portugal, para dar fin pola noite na mesma paraxe do muiño con Música Popular.

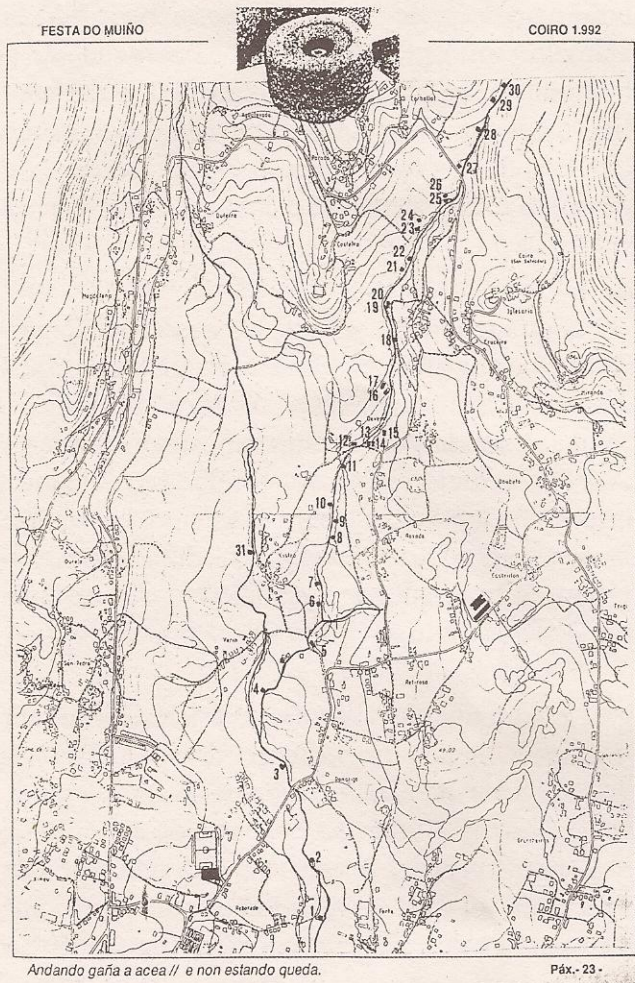
O domingo é o día grande. Os pasarrúas de gaiteiros e os foguetes espertan a veciñas e vecinos para animar o inicio da festa. Ás doce horas iníciase unha Romería Popular con exposición de pratos variados relacionados co produto, actuando Grupos de Gaitas e de Baile Tradicional. Ás trece horas, en grande solemnidade, dase lectura ó Pregón da Festa, a cargo dunha persoa vinculada co mundo dos muiños e da cultura popular.

Xa pola tarde, de novo, Baile folclórico, humor e música acompañarannos nesta despedida primaveral, degustando produtos e viño do país. Pan de millo, viño, mexillóns, son viandas de agasallo de balde entre veciñas e vecinos, poñendo á venda unha xerra ou taza conmemorativa da festa, que representa un dos peares económicos da súa financiación.

VISITAS

Unha vez restaurado o muiño, foi interés por parte do Consello Padroado dar a coñecer e divulgar entre os escolares esta forma tradicional de produción da nosa economía. Para tal fin, ofrécese este servizo para que todos os escolares da zoa poidesen visitar o mesmo, recibindo as orientacións didácticas oportunas a cargo do muiñeiro, persoa encargada do mesmo.

Esta invitación tamén se traslada a todos os centros da comarca, entidades culturais, e ó propio Concello para que esté presente na súa planificación divulgativa e turística. Estudiosos, persoas interesadas, turistas, centos de escolares, teñen participado en visitas a esta construción desde o curso académico 1989-90 no que se realizaron as primeiras ata os nosos días. O periodo de visitas debe axustarse fundamentalmente ós meses de maior incidencia de pluviosidade, do mes de novembro ó mes de maio. Como última información neste sentido, temos que destacar o convenio

protocolo de visitas, asinado na primavera de 1999, entre o Organismo Autónomo de Turismo do concello de Cangas e a propia Comisión do Muiño.

Informando da súa ubicación, características do mesmo, notificase o escrito explicativo a todos os centros, así como unha Ficha de Actividades de Iniciación para que todas e todos se vaian familiarizando co tema. Unha vez rematada a visita, agasallaselle ó escolar cun pequeno detalle de fariña procedente do millo moido con anterioridade.

As testemuñas de visitantes amosan todas grande interés. De xentes de forra de Galiza, de xentes da emigración que se reencontran con esta forma tradicional, como a curiosidade dos e das máis pequenas escolares.

FICHAS DE ACTIVIDADES

Relacionado co indicado con anterioridade, o propio Consello Padroado elaborou unhas Fichas de Traballo, nas que se iniciaba ou afondaba segun-

do a idade e o nivel dos escolares, na realización das correspondentes actividades. Cuestións referidas á literatura oral, historia, xeografía, partes do muiño, matemáticas, léxico, debuxos, xornalismo, confección de viñetas a partir dunha historia de protagonista o muiño, proceso de fabricación do pan, exercicios de lóxica, procura de información, experiencias de laboratorio, gastronomía, etc. Son os elementos variados que presentan para que dun xeito lúdico, didáctico, todas e todos se inicien no coñecemento deste tipo de construción tradicional.

EDICIÓN DA REVISTA CACAREXO

Noutra orde de cousas, consideramos que debíamos dar un paso máis. Alá polo ano 1.992, arredor da Festa, un novo proxecto faise realidade: a edición dunha revista - boletín informativo sobre o mundo dos muiños. A xeito de presentación e de resume, imos transcribir parte daquela primeira editorial.

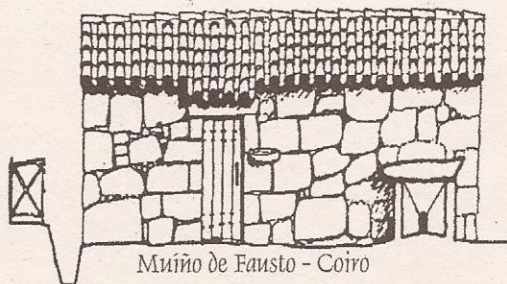
“... Nesta primavera que demanda o tan necesario líquido elemento, nace “Cacarexo”. Cacarexo, tarabelo, vara, tenxedoiro, tráquea, tangaño, .. é, como ben sabedes, ese pau que toca na mó producindo unha vibración que fai trequelear o caixon no que está o grao que se vai a moer, que fai beilar o grao por se queda parado no adellón, o sinxelo instrumento que interpreta a melodía do muiño. Cacarexo pretende ser esta peza necesaria de sensibilización de amor ó entorno e á arquitectura popular, esa fonte de ilusións e esforzos co fin de recuperar esa antiga forma tradicional de uso, esa batuta musical que nos compromete, ano tras ano, a seguir impulsando todo o que forma parte desa ponte histórica-cultural entre o pasado e o futuro. Con Cacarexo tentamos moer cada primavera un proxecto informativo e de investigación, aberto a todo tipo de colaboración. Escoller todo tipo de fariña en relación ó mundo dos muiños é o noso obxectivo. Muiños de Coiro, do concello, da comarca, do país, historia e presente, literatura oral, música, folclore, recetarios, conformarán os pratos de cada menú anual...”

Así, con algunha paréntese por diferentes causas, cinco números desta Revista Boletín sobre o mundo dos muiños, xa teñen visto a lus para satisfacción de todos. Colaboradoras e colaboradores,

CACAREXO

REVISTA INFORMATIVA
SOBRE OS MUIÑOS

CACAREXO

Muiño de Fausto - Coiro

Edita: Comisión MUIÑO DE FAUSTO
COIRO (CANGAS) - 1.995

de xeito desinteresado, desenvolveron os seus coñecementos, estudos e investigacións nas mesmas. Todos, todos os muiños do concello estiveron presentes nas súas páxinas, o pregón de cada edición da festa, esquemas e debuxos técnicos, apuntes da historia, teñen contribuído a esta sensibilización. Outros proxectos de restauración xa se levaron a cabo e os planos de emprego Xunta de Galicia - Concello van a seguir por este camiño iniciado.

PRESENTE E FUTURO

Seguindo unha liña común, a Comisión Muiño de Fausto, o centro educativo, coa colaboración e o apoio económico da Xunta de Montes Veciñais da parroquia, levan adquiridas tres fincas lindantes co muiño que pertencían ós vecinos, co fin de seguir mantendo o entorno e poder dispoñer de terreo comunitario para a celebración da festa, así como seguir coas actividades didácticas para os centros educativos e demais colectivos interesados na súa visita e coñecer o seu funcionamento.

Paralelamente, tamén se pide ós vecinos e visitantes o maior respecto ó lugar para a súa mellor conservación. Todas e todos debemos coñecer e valorar este mundo do noso recente pasado. A recuperación da Rota dos Muiños, o sendeirismo pola zoa de protección fluvial, son obxectivos a acadar en datas vindeiras.

Como remate, desde todas as tribunas que se nos ofrece, pedimos o maior respecto a todo o noso patrimonio, cultural e medioambiental, unha maior sensibilidade a todos, institucións e cidadáns en todos os sentidos. Asemade, tamén un agradecemento a todas as persoas e colectivos que fixeron e fan realidade moitas ilusións e proxectos. Aquí neste caso, a todas aquelas veciñas e veciños propietarios, compoñentes da Comisión, da organización da festa, do Consello de Redacción da revista, do mantemento do muiño e do seu entorno, colectivos, etc. En particular, un especial recordo a Antonio Soage, falecido en 1.991 ós poucos meses da súa inauguración, propietario e directivo da Xunta de Montes, persoa clave no proceso desta recuperación. No presente unha especial mención a Antonio Queimaño e Manuel Boubeta, muiñeiros maiores do mesmo, polo seu traballo anónimo e desinteresado. A todos e todas, gracias.

CACAREXO
REVISTA INFORMATIVA
SOBRE OS MUIÑOS
CACAREXO

